

Barbara Kowalska <https://orcid.org/0000-0003-0895-635X>
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
im. Jana Długosza w Częstochowie
e-mail: b.kowalska@ujd.edu.pl

Od chodaków do sandałów – kilka słów o ewolucji średniowiecznych kronikarskich opowieści

From Clogs to Sandals – on the Evolution
of Medieval Chronicle Stories

Abstrakt

W średniowiecznych tekstach obuwiu pełni praktyczne, symboliczne i symboliczno-rytualne funkcje. Tezę tę wzmacnia źródłowa wzmianka o obuwiu Piasta z *Roczników* Jana Długosza. Kanonik krakowski, nie zważając na wcześniejszą polską tradycję dziejopisarską, która w tym względzie milczy, ubrał protoplastę rodu w sandały zrobione z łyka dębowego (kory dębowej). Zastosował więc metodę uwspółcześniania legendy dynastycznej. Wzorował się natomiast na czeskiej kronice Kosmasa, konkretnie na chodakach Przemysła Oracza, lecz celowo, moim zdaniem, zamienił chodaki na sandały. Świadomy dobór atrybutu i jego symboliczny związek z bohaterem świadczą o ich wadze w mentalnej spuściznie epoki. Niewielki, wydawać by się mogło, zabieg polegający na zamianie rodzaju obuwia, posłużył do znanej twórcom epoki nobilitacji, tym razem protoplasty rodu, do którego Długosz miał wielkie uwielbienie. Średniowieczna wiara w dziedziczenie cech przodków nakazała dziejopisarzowi nieco inaczej, niż to czynił Gall i jego następcy, nakreślić dzieje Piasta.

Abstract

In Mediaeval texts, footwear plays a practical, symbolic and symbolic-ritual role. This thesis is supported by a mention of Piast's footwear coming from *Annales* by Jan Długosz. The canon from Cracow, not paying attention to former Polish tradition of chronicle writing, which gives no information in this area,

described the dynasty progenitor as a figure wearing sandals made of oak bast (oak bark). Thus, he applied a method of modernising the legend of the dynasty. He followed the example of a Czech chronicle by Kosmas, namely the clogs of Přemysl the Ploughman, but, in my opinion, he deliberately replaced clogs with sandals. A very conscious choice of a given attribute and its symbolic relation to the protagonist demonstrate the value of these attributes in the mental heritage of the epoch. A seemingly insignificant procedure, well-known to the writers of this period, consisting in changing a footwear type was implemented to elevate the dynasty progenitor revered by Długosz. Mediaeval faith in inheriting one's predecessors' features made the chronicler depict the history of Piast differently from the way it was done by Gallus and his followers.

Słowa kluczowe: średniowiecze, Jan Długosz, kronika, sandały, chodaki, symbol

Keywords: Middle Ages, Jan Długosz, chronicle, sandals, clog, symbol

Brunetto Latini – włoski encyklopedysta XIII w. – przekazał w *Skarbcu wiedzy* wskazówki dotyczące pisania wstępu. Radził, by ta część tekstu spełniała trzy warunki: pozyskała przychylność odbiorcy i wzbudziła chęć wysłuchania oraz poznania dalszej części¹. Przyznać trzeba, zadanie to dla autora niełatwe. W dalszej części Latini zalecał także, by we wstępie nie było *wielu złocień, gry słów i konsonansów*². Ceniąc sobie powyższe rady, przechodzę więc do sedna sprawy.

Podstawą źródłową moich rozważań jest największa kronika polskiego średniowiecza *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae* Jana Długosza, która stanowi skarbnicę wiedzy i źródło wielu naukowych dociekań. Badania nad *Rocznikami* trwają niezmiennie od lat i z coraz większą mocą stawiają sobie za cel odkrycie najgłębszych pokładów ludzkiego myślenia³. Mediewistę interesuje

¹ Brunetto Latini, *Skarbiec wiedzy*, tłum. i oprac. M. Frankowska-Terlecka, T. Giernak-Zielińska, Warszawa 1992, s. 390-391; zob. M. Frankowska-Terlecka, „Skarbiec wiedzy” Brunetta Latinięgo jako wyraz tendencji do upowszechniania wiedzy, Wrocław 1984.

² Brunetto Latini, op. cit., s. 396.

³ Z bogatej literatury zob. M. Koczerska, *Mentalność Jana Długosza w świetle jego twórczości*, „Studia Źródłoznawcze” 1971, t. 15, s. 109-140; U. Borkowska, *Treści ideowe w dziełach Jana Długosza*, Lublin 1983; eadem, *Przykład pobożności mieszczańskiej w XV wieku. Weronika z Krakowa*, [w:] *Sztuka i ideologia XV wieku. Materiały sympozjum Komitetu Nauk o Sztuce Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1-4 grudnia 1976 r.*, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1978, s. 111-121; eadem, *Regnum i sacerdotium w pismach Jana Długosza*, „Studia Źródłoznawcze”

nawet najmniejszy wycinek długoszowych myśli, niekiedy opartych na jednym słowie czy frazie, co uwidoczni się w tym artykule. Zastosowano w nim analizę polegającą na rozłożeniu tekstu na najmniejsze elementy, co pozwala na szczegółową interpretację, objaśnianie i wnioski. Niezwykle wartościowe jest śledzenie zmian dokonanych przez Długosza we fragmentach zaczerpniętych z wcześniejszych przekazów. Okazuje się bowiem, że nawet bardzo niewielkie modyfikacje pierwotnego tekstu służyły konkretnemu celowi. Właściwe odczytanie sensu źródła, w konfrontacji z całym dziełem, chroni przed uogólnieniami i pozwala na formułowanie wniosków, dotyczących także funkcji opowieści. Daje to możliwość rekonstruowania prawdziwych zdarzeń (należących także do historii mentalności). Obok pokazania mechanizmów dziejopisarskich za równorzędny cel stawiam sobie potwierdzenie tezy badaczy o znaczeniu obuwia w nakreślaniu wizerunków postaci i o symbolicznym znaczeniu tej części stroju, albowiem jej dotyczyć będą rozważania.

Zagadnienie obuwia na przestrzeni dziejów, także częściowego (monosandalizm)⁴, lub jego braku, interesuje przedstawicieli wielu dyscyplin, m.in. historyków, historyków sztuki, archeologów, etnologów, kulturoznawców, antropologów. Z bogatej literatury dotyczącej nauk humanistycznych należy wymienić pozycje sztandarowe⁵. Badacze wyzyskują ogromne zasoby spuścizny

---

1981, t. 26, s. 3-21; eadem, *Prodigia i myślenie zracjonalizowane w „Rocznikach” Jana Długosza*, [w:] *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. B. Geremek, Wrocław 1978, s. 231-241; R. Sobotka, *Powolywanie władcy w „Rocznikach” Jana Długosza*, Warszawa 2005; K. Baczkowski, *Religijność Jana Długosza i jego fundacje kościelne*, „Zeszyty Długoszowskie” 2002, nr 1, s. 23-34; S. Gawlas, *Świadomość narodowa Jana Długosza*, „Studia Źródłoznawcze” 1983, t. 27, s. 3-66; B. Kowalska, *W poszukiwaniu symboliki Długoszowych „Roczników...”*, Częstochowa 2017.

⁴ J. Banaszekwicz, „Nadzy wojownicy” – o średniowiecznych pogłoskach dawnego rytmu wojkowego (Prokopiusz z Cezarei, Paweł Diakon, Girald z Walii, Sakso Gramatyk i Gall Anonim), [w:] *Człowiek, sacrum, środowisko. Miejsca kultu we wczesnym średniowieczu. Spotkania Bydgoskie IV*, red. S. Moździoch, Wrocław 2000, s. 14; A. Backe-Dahmen, *Sandals for the living, Sandals for the dead. Roman children and their footwear*, [w:] *Shoes, Slippers and Sandals. Feet and Footwear in Classical Antiquity*, red. S. Pickup, S. Waite, London-New York 2019, s. 268-269; A. Lebeuf, *Stopa bosa, stopa obuta: semantyka motywu ikonograficznego*, Kraków 2003, s. 18-21; D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, tłum. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, Warszawa 1990, s. 446; A. Drążkowska, *Historia obuwia na ziemiach polskich od IX do końca XVIII wieku*, Toruń 2011, s. 27-28.

⁵ A. Lebeuf, op. cit., passim; A. Drążkowska, *Historia obuwia*, passim; eadem, *Rola obuwia w historii mody*, [w:] „Każdy krok zostawia ślad”. *Obuwie historyczne ze zbiorów Muzeum Archeologicznego w Gdańsku. Katalog wystawy*, Gdańsk 2016, s. 8; A. Sieradzka, *Ikonaografia*

piśmiennej, archeologicznej, ikonograficznej, by swym wysiłkiem wzbogacić naszą wiedzę na temat wyglądu obuwia, technologii jego powstawania czy praktycznych i symbolicznych funkcji tego elementu stroju⁶. Zwłaszcza źródła archeologiczne, występujące niekiedy w nadmiarze, jak twierdzą przedstawiciele tej dyscypliny, pozwalają na ustalenia dotyczące kwestii konstrukcyjnych i stylistycznych obuwia oraz ewolucji modeli⁷. Daje to możliwość tworzenia typologii wierzchów, cholewek czy podeszew butów⁸. Archeologia jako nauka ma poza tym szerokie możliwości weryfikowania danych – podkreśla Anna Bogumiła Kowalska⁹. Źródłowe, często lakoniczne, wypowiedzi nie dają tego typu możliwości, dlatego też ta sama badaczka mówi o braku lub niedostatku pozaarcheologicznych źródeł¹⁰. Przekazy pisane są inne gatunkowo – dają mało danych o fizycznych cechach obuwia, ale dzięki interpretacjom wzmianek, w których w różnych odsłonach występuje obuwie, pozwalają mówić o przemianach mentalnościowych i specyfice więzi społecznych¹¹, czego przykładem jest analizowana niżej opowieść o sandałach Piasta.

---

jako źródło do badań nad odzieżą i akcesoriami ze skóry w średniowiecznej Polsce. Zarys problematyki, [w:] *In gremio – in praxi. Studia nad średniowiecznym skórnictwem*, red. A.B. Kowalska, B. Wywrot-Wyszkowska, Szczecin 2009, s. 21-37; A.B. Kowalska, *Paradne czy codzienne. Rozwój konstrukcyjny i stylistyczny obuwia skórzanego we wczesnym średniowieczu z perspektywy źródeł archeologicznych*, „Materiały Zachodniopomorskie. Nowa Seria” 2018, t. 14, s. 167-191; A. Samsonowicz, *Wytwórczość skórzana w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1982.

⁶ O bucie pontyfikalnym: Zob. *Tezy Grzegorza VII – „Dictatus Papae” (dyktat papieski) z 1075 r.*, [w:] *Wiek V–XV w źródłach. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1997, s. 127; J.J. Janicki, *Symbolika postaw i gestów w liturgii rzymskiej*, [w:] *Symbolika człowieka. Symbol – znak – przesłanie*, red. J. Marecki, L. Rotter, Kraków 2011, s. 147-148; D. Forstner, op. cit., s. 449; por. J.-P. Roux, *Król. Mity i symbole*, tłum. K. Marczevska, Warszawa 1998, s. 180, M. Pastoureau, *Niebieski. Historia koloru*, tłum. M. Ochab, Warszawa 2013, s. 71.

⁷ A.B. Kowalska, *Paradne czy codzienne*, s. 167, 172; A. Samsonowicz, op. cit., s. 89.

⁸ Szerzej: A.B. Kowalska, *Średniowieczne skórnictwo z pogranicza Wielkopolski i Pomorza w świetle znalezisk z Ujścia*, „Materiały Zachodniopomorskie” 2017, t. 13, s. 147-151.

⁹ A.B. Kowalska, *Paradne czy codzienne*, s. 167.

¹⁰ Ibidem, s. 168.

¹¹ Czemu, według niektórych badaczy, nie jest w stanie sprostać archeologia, zob. P. Żmudzki, *Władca i wojownicy. Narracje o wodzach, drużynie i wojnach w najdawniejszej historiografii Polski i Rusi*, Wrocław 2009, s. 10.

Znawcy tematyki twierdzą, że obuwie jako część ubioru było wysoko cenione w średniowieczu, gdyż określało pozycję człowieka w hierarchii społecznej¹². I trudno z tym sądem polemizować, konfrontując go ze źródłami epoki. Tego typu informacja znalazła się np. w charakterystyce Lancelota, bohatera słynnych legend arturiańskich: *Wysokie buty tak pasowały do nóg jego, że mniemać by można, iż urodził się obuty; ostrogi zaś lśniły niby zwierciadło*¹³. Wysokie buty, czyli z cholewką sięgającą powyżej kostki¹⁴, zostały skojarzone z urodzeniem rycerza. Wskazały więc na jego status społeczny¹⁵. Dopięte do nich ostrogi, zespolone w sferze symbolicznej ze zwierciadłem, wiele znaczyły w wizerunku bohatera. Zwierciadło bowiem w jednym z wielu chrześcijańskich wyobrażeń odbija czysty obraz, nieskażone piękno¹⁶.

Obuwie taniało wraz z upływem czasu, ale jego nabycie zawsze wiązało się z dużym wydatkiem¹⁷. Związek obuwia z urodzeniem był zatem oczywisty także dla późniejszych twórców epoki, autorów różnych gatunkowo tekstów. W przekazie z XIV w. hagiograf bł. Doroty z Mątów Wielkich podkreślił, że pątniczka *w drodze do Rzymu szła na nogach obutych*¹⁸. Nie wszyscy peregrynanci mogli sobie pozwolić na taki komfort. Żonę gdańskiego płatnerza¹⁹ stać jednak było na taki wydatek. I nie ma tu żadnego rozdzwiewku, albowiem w średniowieczu świętymi i błogosławionymi zostawali przedstawiciele wyższych warstw społecznych. Choć w wyobrażeniach ludzi epoki peregrynowanie boso mogło mieć większe przełożenie w zdobywaniu łask, to jednak hagiograf postanowił wspomnieć o drogim i użytecznym, zwłaszcza w trudach długiej wędrówki, elemencie stroju przyszłej błogosławionej. Lakoniczne zdanie hagiograficznego

¹² A. Samsonowicz, op. cit., s. 96; *Ilustrowana historia strojów. W co ubierali się ludzie, czyli moda od czasów starożytnych do XIX wieku*, red. H. Kalinowska, tłum. B. Mierzejewska, Warszawa 2008, s. 312; A. Drażkowska, *Rola obuwia*, s. 8; A. Backe-Dahmen, op. cit., s. 263-265; A.B. Kowalska, *Paradne czy codzienne*, s. 179.

¹³ *Opowieści Okrągłego Stołu*, oprac. J. Boulenger, tłum. K. Dolatowska, T. Komendant, wstęp i przypisy E.D. Żółkiewska, Warszawa 1987, s. 180.

¹⁴ *Archeologia dawnej Warszawy*, red. W. Pela, t. 1, Warszawa 2009, s. 58.

¹⁵ A. Drażkowska, *Historia obuwia*, s. 68.

¹⁶ D. Forstner, op. cit., s. 442.

¹⁷ A. Kulesz, S. Nowak, K. Jarzęcki, *Relikty obuwia. Footwear relics*, [w:] *Historia kościoła św. Oswalda w Płonkowie*, t. 2, red. M. Grupa, K. Jarzęcki, W. Nowosad, Płonkowo 2018, s. 146.

¹⁸ Jan z Kwidzyna, *Żywot Doroty z Mątów*, tłum. bp J. Wojtkowski, Lublin 2012, ks.3, rozdz. 23 f, s. 149; M. Kowalczyk, *Bł. Dorota z Mątów*, Poznań 2018, s. 66.

¹⁹ J. Wiśniewski, *Środowisko społeczne życia bł. Doroty z Mątów Wielkich (1347-1394)*, [w:] *Beata Dorothea Montoviensis, Prussiae Patrona. 40 rocznica zatwierdzenia kultu bł. Doroty z Mątów Wielkich*, red. W. Zawadzki, Kwidzyn 2017, s. 63.

przekazu, w tym przypadku najprawdopodobniej prawdziwe, przybliżyą część kultury materialnej i duchowej epoki.

Wyznaczone w tytule artykułu zadanie, skoncentrowane na jednozdaniowej wzmiance długoszowego dzieła, lecz konfrontowane z jego całością i wcześniejszym dziejopisarstwem, jest zadaniem niełatwym. Niesie bowiem prawdopodobieństwo interpretacyjnych błędów, czego historyk ma pokorną świadomość. Przypominając dobrze znane badaczom średniowiecza przekonanie, że kronikarzom tego czasu najczęściej nie o wierność faktom chodziło – świadomość tych trudności pogłębia się.

W kronikarskich opisach początków państwowości, nie tylko rodzimej, pojawia się motyw obuwia. W *Rocznikach* Jana Długosza mowa o sandałach Piasta wykonanych z kory dębowej, a może z łyka dębowego²⁰ – *...sandalia ex suberyno robore elaborata secum detulit*²¹. Pisząc o obuwiu protoplasty dynastii piastowskiej, kanonik krakowski nie wzorował się ani na kronice Galla Anonima, ani na kronice Kadłubka²², co stanowiło punkt wyjścia jego opowieści o najdawniejszych dziejach dynastii. Wzorem dla twórcy okazała się kronika Kosmasa. Kronikarz rozbudował gallową opowieść o Piaście o nowe wątki pod wpływem czeskiego kronikarza, który wspominał o zrobionych z łyka chodakach Przemysła – [...] *tamen sue sortis non inmemor tollit secum suos coturnos ex omni parte subere consutos*²³. W tradycji czeskiej panował bowiem zwyczaj ubierania władcy – elekta w strój chłopski²⁴. Dzięki zastosowanym przez Długosza mechani-

²⁰ *Suber*, [w:] *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 8, z. 10(72), red. M. Rzepliela, Kraków 2014, kol. 1557.

²¹ *Ioannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 1-2, Varsaviae 1964, s. 162; (dalej cyt.: *Annales*).

²² *Galli Anonymi Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum*, wyd. K. Maleczyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 2, n. s., Cracoviae 1952, lib. 1, cap. 2; *Magistri Vincentii dicti Kadłubek Chronica Polonorum*, wyd. M. Plezia, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 11, n. s., Cracoviae 1994, lib. 2, cap. 3; (dalej: *Magistri Vincentii*).

²³ *Cosme Pragensis Chronica Boemorum*, wyd. B. Bretholz, [w:] *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum*, n. s., t. 2, Berolini 1924, lib. 1, cap. 7, (dalej cyt.: *Cosme Pragensis*); zob. A. Semkowicz, *Krytyczny rozbiór Dziejów polskich Jana Długosza: (do roku 1384)*, Kraków 1887, s. 74; M. Matla, *Czechy*, Poznań 2014, s. 27-28; A. Pleszczyński, „Fetyszizm początków” w ideologii władzy czeskiego średniowiecza, [w:] *Origines mundi, gentium et civitatum*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2001, s. 153 i n.; Cz. Deptuła, *Galla Anonima mit genezy Polski. Studium z historiozofii i hermeneutyki symboli dziejopisarstwa średniowiecznego*, Lublin 2000, s. 185 i n.; A. Samsonowicz, op. cit., s. 97 przyp. 53.

²⁴ *Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 1-2, tłum. J. Mrukówna, Warszawa 1961, s. 228 przyp. 1.

zmom dziejopisarским – oplatania wcześniejszych opowieści nowymi szczegółami – powstał niejeden fragment *Roczników*²⁵. Wymienione przez kronikarza tworzywo do wyrobu obuwia to kora bądź łyko. łyko to żywa tkanka roślinna przewodząca produkty fotosyntezy, w starszych pniach wchodząca w skład korowiny, czyli jego zewnętrznej, martwej warstwy²⁶. Stąd najprawdopodobniej tożsamość kory i łyka w polskich tłumaczeniach tego fragmentu przekazu Kosmasa i Długosza. O chodakach Piasta przeczytamy także w późniejszych tekstach kultury, o tych z kory dębowej w *Starej Baśni (wziął z sobą swoje chodaki z kory dębowej urobione, kazał je zachować w pałacu...)*²⁷. Józef Ignacy Kraszewski powoływał się zresztą w tym miejscu na Jana Długosza. O chodakach z łyka, choć już nie Piastowych, mowa natomiast u Władysława Stanisława Reymonta, który opisał obuwie pielgrzymów peregrynujących na Jasną Górę w 1894 r. Noblista był wśród nich²⁸.

Czy Długoszowi chodziło o korę lub łyko dębowe? Pytanie nie jest bezasadne, albowiem dęby były stale obecne w myślach i czynach kronikarza. Rosły powszechnie na ziemiach polskich w średniowieczu²⁹. Z racji potężnego, zwracającego uwagę wyglądu drzewa te budziły w wielu kulturach zaniepokojenie, często nawet strach³⁰. W Polsce XV w. drewno dębowe miało wielką gospodarczą wartość, ze względu na twardość i trwałość. Szeroko stosowano go w budownictwie. Poszczególne części tego drzewa wykorzystywano w wielu obszarach życia: korę dębową do celów leczniczych, żołądziami zaś karmiono zwierzęta. Dostępność i taniość, a nade wszystko fizyczne właściwości składowych dębu, czyli rzeczywiste przesłanki, których Długosz jako zarządca dóbr biskupich był świadomy (co można stwierdzić nie tylko na podstawie *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, ale także na podstawie *Roczników*)³¹, mogły

---

²⁵ Zob. B. Kowalska, *O jadtospisie wawelskiego potwora-smoka na podstawie „Roczników...” Jana Długosza*, [w:] *Zwierzęta w historii, literaturze i sztuce Europy*, red. S. Konarska-Zimnicka, L. Kostuch, B. Wojciechowska, Kielce 2017, s. 199-213.

²⁶ Z. Hejnowicz, *Anatomia i histogeneza roślin naczyniowych*, Warszawa 1980, s. 817 i n.

²⁷ Józef Ignacy Kraszewski, *Stara baśń – powieść z XIX w. (Dopisek-dziejowe legendy)*, oprac. W. Danek, Wrocław 1975, s. 452.

²⁸ W.S. Reymont, *Pielgrzymka do Jasnej Góry*, Warszawa 1988, s. 29.

²⁹ J. Tyszkiewicz, *Geografia historyczna Polski w średniowieczu. Zbiór studiów*, Warszawa 2003, s. 161.

³⁰ Zob. J. Banaszkiwicz, *Fabularyzacja przestrzeni. Średniowieczny przykład granic*, [w:] idem, *Takie sobie średniowieczne bajeczki*, wprowadzenie M. Tomaszek, Kraków 2012, s. 123-124.

³¹ Szerzej zob. K. Polek, *Aspekty historii gospodarczej późnośredniowiecznej Polski w dziełach Jana Długosza*, [w:] *Klasztory, miasta, zamki w życiu i twórczości Jana Długosza*, red. J. Rajman,

być kryterium doboru tworzywa, z którego wykonany był atrybut Piasta – wieśniaka. Legendarne wyobrażenia dziejopisarzy opierały się przecież w znaczącej mierze na rzeczywistości. Długosz miał poza tym szczególne mentalne nastawienie do dębu. Sześciu symbolicznym dębom wyznaczył wyjątkową rolę w batalii grunwaldzkiej, z wielką pasją pisał o zamkach krzyżackich „budowanych na dębach” oraz o drogocennym drewnie dębowym spławianym najważniejszą według niego rzeką – Wisłą³². Obuwie Piasta wykonane z łyka lub kory dębowej stanowi identyfikację geograficzną i społeczną, ale dokonaną z perspektywy XV w. Na tę drugą zwłaszcza wskazują także atrybuty Przemysła z kroniki Kosmasa i późniejszych przekazów – chodaki i torba plecione z łyka³³.

Długosz ubrał Piasta w obuwie z łyka, ale zmienił w porównaniu z przekazem Kosmasa rodzaj obuwia. Chodaki z czeskiej kroniki, określane w archeologii obuwem jednoczęściowym lub chodakami jednoczęściowymi³⁴, są najstarszym i najprostszym obuwem odnalezionym na ziemiach polskich³⁵, lecz znikającym w polskim materiale archeologicznym z podgrodzi w X-XI w.³⁶ Symbolizują wieśniaczą genealogię rodzącej się dynastii³⁷. U Długosza zostały zastąpione sandałami (*sandalia*)³⁸. Co prawda, już od początku X w. pojawiają się na naszych ziemiach płytke, lekkie trzewiki, mniej lub bardziej wycięte, zbliżone wyglądem do sandałów i noszone głównie przez kobiety i dzieci w porze cieplej³⁹, ale wydaje się, że kronikarzowi nie o takie obuwie chodziło. Sandały Piasta kojarzą się raczej z rzymskimi realiami, w których noszenie tego obuwia było nobilitujące. Był to przywilej ludzi wolnych⁴⁰. Może tu chodzić o często

---

D. Żurek, Kraków 2016, s. 375-410, szczególnie zob. s. 392-393, gdzie rozdział *Las i jego znaczenie gospodarcze*.

³² B. Kowalska, *W poszukiwaniu symboliki*, s. 184-190.

³³ *Cosmae Pragensis*, lib. 1, cap. 7, s. 16-17; *Kosmasa kronika Czechów*, wstęp i komentarze M. Wojciechowska, Warszawa 1968, ks. 1, rozdz. 7, s. 102-104; zob. A. Pleszczyński, op. cit., s. 154.

³⁴ A.B. Kowalska, *Archeologia o średniowiecznym skórnictwie na ziemiach polskich. Zarys problematyki*, [w:] *In gremio – in praxi. Studia nad średniowiecznym skórnictwem*, red. A.B. Kowalska, B. Wywrot-Wyszkowska, Szczecin 2009, s. 206.

³⁵ A. Drażkowska, *Historia obuwia*, s. 47.

³⁶ A. Samsonowicz, op. cit., s. 89.

³⁷ *Ibidem*, s. 97 przyp. 53; por. J. Jankowski, *Epidemiologia historyczna polskiego średniowiecza*, Kraków 1990, s. 78.

³⁸ *Annales*, lib. 1-2, s. 162.

³⁹ A. Samsonowicz, op. cit., s. 90-92.

⁴⁰ D. Forstner, op. cit., s. 447.

używane w starożytnym Rzymie rzemieńne sandały (*sandalia*)⁴¹. Długosz, zafascynowany autorytetami pisarskimi tego kręgu kulturowego, mógł niekiedy myśleć obcymi kategoriami. Już w biblijnych przekazach została zaznaczona różnica między zwykłym obuwiem apostołów noszonym podczas codziennego wędrowania a sandałami, na których przywdziewanie zezwolił swym uczniom Jezus⁴². Jako hierarcha kościelny Długosz miał także świadomość starożytnego pochodzenia ubioru duchownych⁴³ oraz podobieństwa szat królewskich i liturgicznych szat kapłańskich⁴⁴. O sandałach (trzewikach) biskupich, które różniła się od sandałów duchownych niższej rangi ozdobnością, mowa w tekstach Grzegorz Wielkiego⁴⁵. Ten rodzaj obuwia wiele znaczył także w czasach bizantyńskiej dynastii Komnenów. Purpurowe sandały z wyszytymi złotem orłami stanowiły tu główny atrybut władzy – *Izaak wstał z miejsca, wziął purpurowe sandały i usiłował włożyć je bratu na nogi [...] Pozwól mi, przez ciebie to Bóg chce przywrócić tron naszemu rodowi* – czytamy w *Aleksjadzie*⁴⁶.

Według Jana Długosza sandały to obuwie wielkich ludzi. Kronikarz przekonuje o tym w *Rocznikach* w rozdziale mówiącym o koronacji Władysława III Warneńczyka. Mowa tu o sandałach jako królewskim, świętym, namaszczonej obuwii (*sacris vestibus, sandaliis*)⁴⁷. Sandały były w średniowieczu obuwiem koronacyjnym. Szyto je z aksamitu lub brokatu i zdobiono klejnotami oraz

---

⁴¹ *Sandalium*, [w:] *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 8, z. 5 (67), Kraków 2007, kol. 676; A.B. Kowalska, *Paradne czy codzienne*, s. 170; A. Backe-Dahmen, op. cit., s. 264.

⁴² *Mk*, 6, 9; zob. D. Forstner, op. cit., s. 448.

⁴³ J.J. Janicki, *Symbolika kolorów szat w liturgii rzymsko-katolickiej*, [w:] *Symbolika stroju. Symbol – znak – przesłanie*, red. J. Marecki, L. Rotter, Kraków 2011, s. 24 i n.

⁴⁴ Z. Dalewski, *Władza, przestrzeń, ceremonia. Miejsce i uroczystość inauguracji władcy w Polsce średniowiecznej do końca XIV w.*, Warszawa 1996, s. 171-172; M. Kowalska, *Wybrana ikonografia rytuału koronacyjnego królów francuskich z dynastii Kapetyngów i Walezjuszy oraz zawarty w niej przekaz ideowy*, [w:] *Ideologia i rytuały władzy w średniowieczu. Materiały studencko-doktoranckiej konferencji naukowej. Uniwersytet Warszawski 15-16 maja 2010*, red. P. Figurski i inni, Warszawa 2011, s. 34; (dalej: *Ideologia i rytuały*) s. 51; M. Rożek, *Tajemnice insygniów królewskich*, Kraków 1985, s. 50; P. Janowski, D. Prucnal, *Koronacja I. Królewska*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. A. Szostek i inni, Lublin 2002, kol. 878.

⁴⁵ F. Rozen, *Średniowieczne pontyfikalia biskupów Kościoła*, [w:] *Ideologia i rytuały*, s. 34.

⁴⁶ Anna Komnena, *Aleksjada*, t. 1, tłum. wstęp i przypisy O. Jurewicz, Wrocław 1969, s. 61-62, 81, zob. także ibidem, s. 62 przyp. 63; A. Samsonowicz, op. cit., s. 97; F. Rozen, op. cit., s. 34.

⁴⁷ *Annales*, lib. 10-11, Varsaviae 1997, s. 136; zob. A. Pastuszek-Kowalska, *Zagadnienia kostiumologiczne kroniki Jana Długosza*, Sandomierz 1998, s. 29; Z. Dalewski, op. cit., s. 171.

złotem⁴⁸. O królewskich sandałach czytamy także w innym miejscu Długoszewego dzieła. Tym razem ten rodzaj obuwia miał być darem Władysława II Jagiełły dla zasłużonego Spytka z Melsztyna (*sandalia illi sua ... donat*)⁴⁹. Zobrazowana tu, jakże ważna dla spójności społeczeństwa, zasada wzajemności (*do, ut des*), oparta nie tylko na wymianie darów, ale także na nawiązaniu relacji, nastąpiła wskutek siły sprawczej zdarzenia – uczucia wdzięczności za dobrą służbę⁵⁰. W charakterze daru zdobione obuwie występuje także we wcześniejszych tekstach epoki, np. w żywocie św. Ottona z Bambergu. Barwne buciki otrzymywać mieli od niego mieszkańcy Szczecina w zamian za ochrzcenie się⁵¹.

Kanonik krakowski nałożył zatem współczesne mu realia na dawne czasy. I nie wynikało to najprawdopodobniej z wiary, że tak istotnie było, wszak narracja dotyczy czasów legendarnych. *Długosz w mroku dziejów szukał uzasadnienia dla racji piętnastowiecznego państwa* i wielu funkcjonujących w nim politycznych, kulturowych, społecznych rozwiązań – przypomnijmy w tym miejscu słowa Romana Sobotki⁵².

W długoszewym przekazie, także we fragmencie mówiącym o Piaście, określenie *sandalia* oznacza więc sandały. Właśnie ten rodzaj obuwia chciał widzieć kanonik krakowski na nogach Piasta, by go poprzez atrybut przenieść do pałacu. Wyeliminowane przez Długosza chodaki były bezsprzecznie symbolem niskiej kondycji społecznej, o czym świadczy także późniejsza nazwa szlachty zaściankowej, czyli chodaczkowej⁵³. Sandały Piasta nie są zatem bez znaczenia –

⁴⁸ Z. Dalewski, op. cit., s. 171; A. Pastuszek-Kowalska, op. cit., s. 30; zob. także J.-P. Roux, op. cit., s. 179-180; M. Kowalska, op. cit., s. 51: *Ceremonia nakładania szat, sandałów oraz przypasania miecza była również bardzo ważnym aspektem rytuału koronacji.*

⁴⁹ *Annales*, lib. 10, s. 157; zob. A. Pastuszek-Kowalska, op. cit., s. 30.

⁵⁰ W.J. Burszta, *Spółeczność daru i dar w społeczeństwie*, [w:] *Do, ut des – dar, pochówek, tradycja. Funeralia Lednickie – Spotkanie 7*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Poznań 2005, s. 19-21; (dalej: *Do, ut des*).

⁵¹ *Ebonis Vita s. Ottonis episcopi Babenbergensis*, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, s.n., t. 7, cz. 1, wyd. J. Wikarjak, K. Liman, Warszawa 1969, lib. 2 cap. 1; na ten temat zob. A.B. Kowalska, *In gremio – in praxi w badaniach nad wczesnośredniowieczną wytwórczością skórną na Pomorzu*, [w:] *In gremio – in praxi. Studia nad średniowiecznym skórnictwem*, red. A.B. Kowalska, B. Wywrot-Wyszczowska, Szczecin 2009, s. 47.

⁵² R. Sobotka, op. cit., s. 32-33.

⁵³ W. Smoleński, *Chodaczkowa lub zaściankowa. Obraz drobnej szlachty w Królestwie Polskim*, Kraków 2016, s. 59 i n.; A. Zajączkowski, *Szlachta polska-kultura i struktura*, Warszawa 1993, s. 30-35.

wskazują na nobilitację pochodzącego z chłopstwa bohatera. Wszak nobilitacja i deprecjacja to zabiegi znane nie tylko średniowiecznym twórcom⁵⁴.

Potwierdzenia przekonania o nobilitacji Piasta szukamy w dalszej dłuższej narracji, mówiącej o zabraniu przez założyciela dynastii owych sandałów z łyka (kory dębowej) – symbolu niskiego pochodzenia – do pałacu⁵⁵. Następuje tu zapowiedź rytuału fizycznego, społecznego i kulturowego przejścia, wielkiej zmiany, której towarzyszy przekraczanie nowej przestrzeni⁵⁶. Ów rytuał został odtworzony przez kanonika krakowskiego na podstawie wcześniejszej dziejopisarskiej tradycji, czeskiej (Kosmas) oraz polskiej (Kadłubek). Mistrz Wincenty pisał bowiem o wieśniaczym i królewskim odzieniu Lestka. To pierwsze legendarny władca miał z największym uszanowaniem umieszczać na najwyższej części tronu⁵⁷. Rytuał ten został następnie zakodowany, czyli zapisany przez osobę postronną – Długosza, a *nie przez wykonujących*⁵⁸. Został też wzmocniony dodatkowymi akcentami (o czym niżej). W tym przełomowym dla bohatera momencie, któremu towarzyszy odebranie i nadanie, sandały stanowią ważny łącznik. Są symbolem, albowiem *symbolem może stać się w zasadzie każde działanie lub przedmiot pod warunkiem, że zostanie ono ujęte inaczej niż tylko w kategoriach swojej faktyczności*⁵⁹. Sandały nie pasują do wieśniaczej biografii bohatera. Ich usytuowanie w historii protoplasty rodu nie ma zatem funkcjonalnego, praktycznego sensu, lecz niesie ze sobą ważne przesłanie. Zwykłe – niezwykle, dualizm dany bohaterom⁶⁰, wyznaczył w tym przypadku kreację wizerunku założyciela dynastii. Fabuła, w której sandały odgrywają ważną rolę, i miejsce

---

⁵⁴ Zob. *Zjawisko nobilitacji i deprecjacji w języku. Słowa i teksty*, red. R. Bizior, D. Suska, Częstochowa 2012.

⁵⁵ *Annales*, lib. 1-2, s. 162: *Ex vili autem, in quo degebat, tugurio per primores et Polonorum proceres in ducalem aulam deducendus sandalia ex suberino robore elaborata secum detulit asseruarique in regia mandat...*; zob. J. Strzelczyk, *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*, Poznań 1998, s. 150.

⁵⁶ J. Kotz, *Wzorzec przestrzeni symbolicznej i jego manifestacje*, „Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych” 2007, t. 3, s. 69: *Przekraczanie owych granic umożliwiają akty rytualne*; M. Kowalska, op. cit., s. 51.

⁵⁷ *Magistri Vincentii*, lib. 1, cap. 15.

⁵⁸ R.A. Rappaport, *Rytuał i religia w rozwoju ludzkości*, tłum. A. Musiał, T. Sikora, A. Szyjewski, Warszawa 2008, s. 52.

⁵⁹ J. Drozdowicz, *Symbole w działaniu. Akademickie konteksty nurtu symbolicznego w antropologii*, Poznań 2009, s. 102.

⁶⁰ M. Zowczak, *Mit bobaterski jako opowieść o granicach ludzkich możliwości*, „Etnografia Polska” 1984, t. 28, z. 2, s. 267.

(w dalszej narracji pałac), jest zapisem kulturowego życia wspólnoty⁶¹. Jest wyrazem tęsknoty Długosza i jego otoczenia za funkcjonującym w świetności państwem, albowiem mit *wiąże się z autentycznym przeżywaniem chwili obecnej, jej trosk i nadziei...*⁶². Sandały są u Długosza atrybutem pomyślności w dziejowej roli Piasta i jego potomków. Przedmiotowy dar nadany protoplaście rodu przez twórcę dzieła przenosił w sposób mistyczny szczęście i powodzenie⁶³, o których kronikarz pisze w dalszej części⁶⁴. Owe sandały wskazują także na podkreślane przez Długosza pierwszeństwo, czyli starszeństwo Polaków nad Czechami, na które swego czasu zwrócił uwagę Henryk Samsonowicz, rozważając inne, współczesne kronikarzowi konteksty⁶⁵. Przemysł Oracz posiadał jedynie chodaki⁶⁶, Piastowi dane już było przywdziać sandały.

Wzmocnieniu przekonania, że wokół Piasta działały się wiekopomne sprawy, służyły też inne zabiegi. Źródłowe zdarzenie przybrało w *Rocznikach* charakter wielkiego politycznego zjazdu z udziałem najznakomitszych ludzi. Obiór na króla odbył się w Kruszwicy za publiczną aprobatą najwybitniejszych członków społeczności⁶⁷. W czasach Długosza koronacja miała bowiem elitarny charakter⁶⁸. O wyborze władcy przez natchnionych mocą Opatrzności panów pisał również Wincenty Kadłubek⁶⁹. Także Brunetto Latini, żyjący w odmiennych warunkach geopolitycznych, zaświadczał, że wyboru władcy (podesty) dokonują *najmądrzejsi ludzie w mieście*⁷⁰. W tego typu zdarzeniach rzeczywistych,

⁶¹ J. Banaszkiewicz, *Fabularyzacja przestrzeni*, s. 121.

⁶² H. Samsonowicz, *O „historii prawdziwej” Mity, legendy, podania jako źródło historyczne*, Gdańsk 1997, s. 71.

⁶³ J. Kowalewski, *Ludyczne cechy słowiańskiej wymiany darów we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Do, ut des*, s. 38-39.

⁶⁴ *Annales*, lib. 1-2, s. 162 i n.; szerzej: J. Banaszkiewicz, *Podanie o Piaście i Popielu. Studium porównawcze nad wczesnośredniowiecznymi tradycjami dynastycznymi*, Warszawa 1986, s. 40-85.

⁶⁵ H. Samsonowicz, op. cit., s. 67-68.

⁶⁶ Choć posłowie Luboszy odziali Przemysła w książęce szaty symbolizujące zmiany, szerzej: Cz. Deptuła, op. cit., s. 195.

⁶⁷ Co jako pierwszy zapisał autor *Kroniki wielkopolskiej*, zob. *Chronica Poloniae Maioris*, wyd. B. Kürbis, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 8, nova series, Varsaviae 1970, s. 13. O wyborze Piasta na króla w *Rocznikach* szerzej R. Sobotka, op. cit., s. 52-53.

⁶⁸ M. Rożek, op. cit., s. 49 i n.; R. Sobotka, op. cit., s. 53.

⁶⁹ Szerzej: H. Samsonowicz, op. cit., s. 66.

⁷⁰ Brunetto Latini, op. cit., III, 76, 1, s. 456: *Kiedy najmądrzejsi ludzie w mieście, do których należy dokonanie wyboru...*; szerzej: A. Pomierny, *Między polityką a rytuałem – wybór władcy i inauguracja jego rządów w świetle dzieła Brunetto Latiniego pt. „Skarbiec wiedzy”*, [w:] *Ideologia i rytuały*, s. 73.

prawdopodobnych czy zmyślonych (literackich), zbiorowe świadectwo miało wielką wagę, albowiem w pojęciu średniowiecznych ludzi powodzenie monarchy zależało od tego, jak wielu ludzi uczestniczyło w jego panowaniu⁷¹.

Nie bez znaczenia jest element cudowności wpisany w wyjątkową atmosferę źródłowego zdarzenia. Długosz podał bowiem, że zgromadzone tłumy napiły się miodu z małego naczynia i zaspokoili pragnienie (cudowne pomnożenie miodu następuje dwukrotnie)⁷². I choć ten element nadprzyrodzoności zaczerpnięty został z wcześniejszej tradycji dziejopisarskiej, to u Długosza został poprzez wielokrotność wzmocniony. Sprawianie cudów to przywilej dany osobom Boskim i niezwykłym bohaterom, zwłaszcza tym dla średniowiecza najważniejszym – świętym⁷³ i niektórym władcom, np. Królom Cudotwórcom⁷⁴. Długosz, autor dzieł hagiograficznych, był przekonany o wyjątkowej roli świętych w dziejach. Cuda dziejące się wokół Piasta nie są zatem bez znaczenia, albowiem wskazują na jego wyjątkowe znaczenie oraz na stopniowe wprowadzanie bohatera w sakralny, chrześcijański wymiar.

Wspomnianym miodem Długosz (za autorem *Kroniki wielkopolskiej*)⁷⁵ zastąpił piwo z gallowej opowieści o przybyciu dwóch przybyszy do domu Piasta i Rzepki⁷⁶. Piwo to napój ludzi ubogich, natomiast upowszechniony w późniejszym średniowieczu miód pitny wpisany był w zwyczaje konsumpcyjne ludzi z elit. Jego wytwarzanie i spożycie znacznie wzrosło w czasach kanonika krakowskiego, mimo że był to produkt drogi⁷⁷. W opisie legendarnych dziejów Polski znalazła się zatem część czasów współczesnych Długoszowi, służąca nobilitacji Piasta.

---

⁷¹ M. Cetwiński, *Opieka nad biednymi i jej rola w sprawowaniu władzy w świetle średniowiecznych źródeł śląskich*, [w:] *Curatores pauperum. Źródła i tradycje kultury charytatywnej Europy Środkowej*, red. A. Barciak, Katowice 2004, s. 28.

⁷² *Annales*, lib. 1-2, s. 159, 162.

⁷³ M. Cetwiński, *Historiografia polska o roli świętych*, [w:] *Drogi i rozdroża chrześcijańskiej Europy*, red. U. Cierniak, J. Grabowski, Częstochowa 2003, s. 185-189.

⁷⁴ M. Bloch, *Królowie Cudotwórcy. Studium na temat nadprzyrodzonego charakteru przypisywanego władzy królewskiej zwłaszcza we Francji i w Anglii*, wstęp J. Le Goff, tłum. J.M. Kłoczowski, Warszawa 1998.

⁷⁵ Szerzej: J. Strzelczyk, op. cit., s. 149.

⁷⁶ Interpretacja tej sceny: B. Kowalska, *W poszukiwaniu symboliki*, s. 23-30.

⁷⁷ Zob. P.T. Dobrowolski, M. Wilska, *Pożywienie*, [w:] *Kultura Polski średniowiecznej XIV-XV w.*, red. B. Geremek, Warszawa 1997, s. 55; J. Rudy, *Wino – miód pitny – ocet owocowy*, Warszawa 1948, s. 79.

Są też w relacji inne akcenty, które mają dać, jakże ważne dla średniowiecznych przekonanie, że wszelka władza pochodzi od Boga⁷⁸. Długosz zaświadczył bowiem, że Piast panował z woli Bożej⁷⁹. Przypisywał zatem protoplaście rodu cechy i cnoty dane chrześcijańskim władcom: bogobojność, sprawiedliwość, uczciwość, mądrość, skromność obyczajów⁸⁰. Zauważalna też jest w scenie chrześcijańska symbolika (pozytywnie kojarzone zwierzęta – wołu i pszczoły oraz liczby 10, 2, 120)⁸¹. Ta ostatnia liczba wyznaczyła długość życia Piasta⁸² i doskonale koreluje z biblijną przepowiednią Jahwe głoszącą, że ludzie nie będą żyć dłużej niż 120 lat⁸³. Kierując się wiarą w dziedziczenie cech⁸⁴ Długosz wyraził mocne przekonanie, że od idealnego Piasta pochodzili tacyż sami następcy⁸⁵. Wywód jest zatem spójny i czytelny. Jest w nim zgodność współczesności i prapoczątków. Nieco inne przesłania przynosi obraz mitycznych początków u Kosmasa⁸⁶.

Przytoczone wyżej fragmenty tekstów epoki, zwłaszcza *Roczników*, potwierdzają tezy badaczy o wadze obuwia w prezentowaniu bohaterów. Ekspozowanie tej części stroju służyło najczęściej wskazaniu pozycji społecznej jego właściciela lub przekazaniu ważnych dla otoczenia politycznych, ideowych i moralnych przekonań⁸⁷. Opowieść o obuwiu Piasta przynosi wieloobszarowe refleksje. Obie zawarte w niej warstwy – prawdziwa i fikcyjna – są jednakowo ważne w odkrywaniu tajników ludzkiego myślenia⁸⁸. Opowieść ta pokazuje,

⁷⁸ J. Baszkiewicz, *Myśl polityczna wieków średnich*, Poznań 1998, s. 39 i n.; Cz. Deptuła, op. cit., s. 188.

⁷⁹ *Annales*, lib. 1-2, s. 161.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 159: *vir simplex et rectus, naturali iusticia [...] cui (ut plerisque) tenuitatis causa probitas erat*; *ibidem*, s. 163: *adeo illi divina pietas*.

⁸¹ *Ibidem*, s. 158-165.

⁸² *Ibidem*, s. 165.

⁸³ *Rdz* 6,3.

⁸⁴ Brunetto Latini, op. cit., s. 345: *...najcenniejszy owoc szlachectwa pochodzi od przodków, a ten owoc to, jak mówi Tulliusz, najlepsza spuścizna, jaką rodzice mogą przekazać dzieciom, świetniejsza niżli wszelki inny spadek, czyli stawa ich cnót i czynów*.

⁸⁵ *Annales*, lib. 1-2, s. 162: *...ex quo tot pullularunt excellentissime plante, tot illustres principes emanarunt, tot anime candidate prodigerunt, regum videlicet principium Polonie numerosa propago eciam usque ad nostra tempora frondescens*.

⁸⁶ Szerzej: Cz. Deptuła, op. cit., s. 177 i n. Przemysł jest najpierw herosem i czarownikiem, który ma zaprowadzić nowy ład społeczny i polityczny. Poprzez swą mądrość i pokorę powoli przejawia cechy bohatera chrześcijańskiego.

⁸⁷ A. Pleszczyński, op. cit., s. 157.

⁸⁸ Szerzej: P. Żmudzki, op. cit., s. 11-12.

w jaki sposób przebiegało tworzenie. Od gallowej i kosmasowej do długoszowej relacji wiele się bowiem zmieniło, piszący natomiast kilka wieków później kanonik krakowski wiedział o wiele więcej niż żyjący bliżej opisywanych czasów kronikarze. Wynikało to po części z towarzyszącej średniowiecznym twórcom wiary, że [...] *wszystko, co istniało we współczesności, zostało stworzone u samych narodzin*⁸⁹. U Długosza owa wiara ma charakter wybiórczy. Często trudno ustalić, kiedy jest to wiara, a kiedy dziejopisarska świadomość, nakazująca poprzez określone zabiegi uwiarygodnić opowieść. Kronikarz bowiem, w odróżnieniu od swych poprzedników, którzy najczęściej opowiadali o przeszłości poprzez przedstawianie, stworzył bardziej złożoną konstrukcję dziejów w ujęciu pragmatycznym, cechującym się realizacją konkretnego dziejopisarskiego zadania⁹⁰. Wielka literacka swoboda dana kronikarzowi nie tylko w przywołanej scenie skłania do stwierdzenia, że w opowieściach o dawniejszych czasach dziejopisarz chętnie umieszczał elementy współczesnej mu rzeczywistości, dlatego *Roczniki* nie są wolne od anachronizmów⁹¹. Podstawowa trudność polega więc na rzetelnym wydzieleniu z tekstu tego, co dotyczy dawnych czasów, a co czasów, w których opowieść powstała.

Tylko nieliczni znali w XV w. wcześniejsze przekazy, a zatem trudno było zweryfikować Długosza, jak pisał Wincenty Kadłubek: *Trudno złapać na kłamstwie o tym, czego nikt nie wie*⁹². W zasadzie Długosz nie kłamał, choć kłamstwo zarzucają mu często historycy. Dokonywał kompilacji, konfabulacji i amplifikacji, co w jego czasach należało do powszechnych metod dziejopisarskich. Poszczególne elementy fabuły składają się u niego na konkretny kontekst kulturowy – postać (Piast) i jego atrybut (obuwie), wydarzenie (obiór na króla), zachodzące relacje, czas i miejsce. Ów kontekst pozwala na poznanie części kultury duchowej dziejopisarza i jego otoczenia, wszak mit nie tyle wyjaśnia przeszłość, co teraźniejszość⁹³. Długoszowa opowieść o Piaście wskazuje także na wagę atrybutów w dziejopisarstwie epoki, tym samym w mentalnej spuściźnie. Świadomy dobór owych atrybutów, obrazujący ich związek z człowiekiem,

⁸⁹ A. Pleszczyński, op. cit., s. 154.

⁹⁰ G. Labuda, *Rozwój metod dziejopisarskich: od starożytności do współczesności*, cz. 1: do schyłku XIX wieku, Poznań 2003, s. 11, 29 i n., 40.

⁹¹ Rozwinięcie tej myśli: J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do 1480)*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1964, s. 234-235; zob. także C.S. Lewis, *Odrzucony obraz. Wprowadzenie do literatury średniowiecznej i renesansowej*, tłum. W. Ostrowski, Kraków 1995, s. 179.

⁹² *Magistri Vincentii*, lib. 2, cap. 2.

⁹³ H. Samsonowicz, op. cit., s. 72.

daje ogromne możliwości poznawcze. Obuwie Piasta nie doczekało się takiej bogatej historii, jak obuwie Przemysła w tradycji czeskiej (wpisanie torby i chodaków Przemysła Oracza do czeskiego *ordinis* koronacyjnego)⁹⁴. W długoszowej relacji ma jednak wielkie znaczenie. Niewielki zabieg polegający na zamianie rodzaju obuwia, czyli na zastosowaniu metody *unowocześniania legendy dynastycznej*⁹⁵, osiągnął cel. Posłużył do znanej twórcom nobilitacji protoplasty rodu, do którego Długosz miał wielkie uwielbienie. Średniowieczna wiara w dziedziczenie cech przodków⁹⁶ nakazała twórcy nieco inaczej, niż to czynili poprzednicy, oświetlić dzieje Piasta. Głos narratora w kronice i przyświecający mu cel są ze sobą nierozzerwalnie związane⁹⁷.

Prezentacje średniowiecznego obuwia pozwalają zatem na mówienie o jego praktycznych oraz symbolicznych czy symboliczno-rytualnych funkcjach, które niekiedy mocno się zazębiają. Jak w powyższym podziale rozkładają się akcenty? Które funkcje przeważają? Trudno definitywnie stwierdzić bez kompleksowych, interdyscyplinarnych badań⁹⁸. Przy pełnej świadomości, że średniowiecze to *Teatr i sacrum*⁹⁹, niewykluczone, że te drugie.

Bibliografia

Źródła:

Anna Komnena, *Aleksjada*, t. 1, tłum. wstęp i przypisy O. Jurewicz, Wrocław 1969.

Brunetto Latini, *Skarbiec wiedzy*, tłum. i oprac. M. Frankowska-Terlecka, T. Giermak-Zielińska, Warszawa 1992.

Chronica Poloniae Maioris, wyd. B. Kürbis, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 8, nova series, Varsaviae 1970.

Cosme Pragensis Chronica Boemorum, wyd. B. Bretholz, [w:] *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum*, n. s., t. 2, Berolini 1924.

Dante Alighieri, *Biesiada*, tłum i oprac. M. Bartkowiak-Lerch, Kęty 2004.

⁹⁴ Ibidem, s. 64; A. Pleszczyński, op. cit., s. 156.

⁹⁵ A. Pleszczyński, op. cit., s. 154.

⁹⁶ Dante Alighieri, *Biesiada*, tłum i oprac. M. Bartkowiak-Lerch, Kęty 2004, s. 149-150.

⁹⁷ Szerzej: H. White, *Struktura narracji historycznej*, „Studia i Szkice” 2010, t. 1, s. 18.

⁹⁸ Mimo że niektórzy badacze odmawiają im efektywności, zob. D.A. Sikorski, *O badaniach interdyscyplinarnych w badaniach nad wczesnym średniowieczem – uwagi krytyczne*, [w:] *Mundis hominis – cywilizacja, kultura, natura*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2006, s. 387 i n.

⁹⁹ Zwrot ten stanowi część tytułu książki: A. Dąbrówka, *Teatr i sacrum w średniowieczu: religia – cywilizacja – estetyka*, Wrocław 2001.

Ebonis Vita s. Ottonis episcopi Babenbergensis, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, s.n., t. 7, cz. 1, wyd. J. Wikarjak, K. Liman, Warszawa 1969.

Galli Anonymi Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum, wyd. K. Maleczyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 2, n. s., Cracoviae 1952.

Ioannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, lib. 1-2, Varsaviae 1964; lib. 10, Varsaviae 1985; lib. 10-11, Varsaviae 1997.

Jan z Kwidzyna, *Żywot Doroty z Mątów*, tłum. bp J. Wojtkowski, Lublin 2012.

Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego, ks. 1-2, tłum. J. Mrukówna, Warszawa 1961.

Kosmasa kronika Czechów, wstęp i komentarze M. Wojciechowska, Warszawa 1968.

Magistri Vincentii dicti Kadlubek Chronica Polonorum, wyd. M. Plezia, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 11, n. s., Cracoviae 1994.

Opowieści Okrągłego Stołu, oprac. J. Boulenger, tłum. K. Dolatowska, T. Komendant, wstęp i przypisy E.D. Żółkiewska, Warszawa 1987.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńieckich, Poznań, Warszawa 1980.

Tezy Grzegorza VII – „Dictatus Papae” (dyktat papieski) z 1075 r., [w:] *Wiek V-XV w źródłach. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1997.

Opracowania:

Archeologia dawnej Warszawy, red. W. Pela, t. 1, Warszawa 2009.

Backe-Dahmen A., *Sandals for the living, Sandals for the dead. Roman children and their footwear*, [w:] *Shoes, Slippers and Sandals. Feet and Footwear in Classical Antiquity*, red. S. Pickup, S. Waite, London-New York 2019.

Baczkowski K., *Religijność Jana Długosza i jego fundacje kościelne*, „Zeszyty Długoszowskie” 2002, nr 1.

Banaszkiewicz J., „*Nadzy wojownicy*” – o średniowiecznych pogłoskach dawnego rytu wojskowego (*Prokopiusz z Cezarei, Paweł Diakon, Giralld z Walii, Sakso Gramatyk i Gall Anonim*), [w:] *Człowiek, sacrum, środowisko. Miejsca kultu we wczesnym średniowieczu. Spotkania Bydgoskie IV*, red. S. Moździoch, Wrocław 2000.

Banaszkiewicz J., *Fabularyzacja przestrzeni. Średniowieczny przykład granic*, [w:] idem, *Takie sobie średniowieczne bajeczki*, wprowadzenie M. Tomaszek, Kraków 2012.

Banaszkiewicz J., *Podanie o Piaście i Popielu. Studium porównawcze nad wczesnośredniowiecznymi tradycjami dynastycznymi*, Warszawa 1986.

Baszkiewicz J., *Mysł polityczna wieków średnich*, Poznań 1998.

Bloch M., *Królowie Cudotwórcy. Studium na temat nadprzyrodzonego charakteru przypisywanego władzy królewskiej zwłaszcza we Francji i w Anglii*, wstęp J. Le Goff, tłum. J.M. Kłoczowski, Warszawa 1998.

Borkowska U., *Prodigia i myślenie zracjonalizowane w „Rocznikach” Jana Długosza*, [w:] *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. B. Geremek, Wrocław 1978.

Borkowska U., *Przykład pobożności mieszczańskiej w XV wieku. Weronika z Krakowa*, [w:] *Sztuka i ideologia XV wieku. Materiały sympozjum Komitetu Nauk o Sztuce Polskiej Akademii Nauk*, Warszawa 1-4 grudnia 1976 r., red. P. Skubiszewski, Warszawa 1978.

Borkowska U., *Regnum i sacerdotium w pismach Jana Długosza*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1981, t. 26.

Borkowska U., *Treści ideowe w dziełach Jana Długosza*, Lublin 1983.

Burszta W.J., *Spoleczność daru i dar w społeczeństwie*, [w:] *Do, ut des – dar, pochówek, tradycja. Funeralia Lednickie – Spotkanie 7*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Poznań 2005.

Cetwiński M., *Historiografia polska o roli świętych*, [w:] *Drogi i rozdroża chrześcijańskiej Europy*, red. U. Cierniak, J. Grabowski, Częstochowa 2003.

Cetwiński M., *Opieka nad biednymi i jej rola w sprawowaniu władzy w świecie średniowiecznych źródeł śląskich*, [w:] *Curatores pauperum. Źródła i tradycje kultury charytatywnej Europy Środkowej*, red. A. Barciak, Katowice 2004.

Dalewski Z., *Władza, przestrzeń, ceremoniał. Miejsce i uroczystość inauguracji władcy w Polsce średniowiecznej do końca XIV w.*, Warszawa 1996.

Dąbrowski J., *Dawne dziejopisarstwo polskie (do 1480)*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1964.

Dąbrówka A., *Teatr i sacrum w średniowieczu: religia – cywilizacja – estetyka*, Wrocław 2001.

Deptuła Cz., *Galla Anonima mit genezy Polski. Studium z historiozofii i hermeneutyki symboli dziejopisarstwa średniowiecznego*, Lublin 2000.

Dobrowolski P.T., Wilska M., *Pożywienie*, [w:] *Kultura Polski średniowiecznej XIV-XV w.*, red. B. Geremek, Warszawa 1997.

Drażkowska A., *Historia obuwia na ziemiach polskich od IX do końca XVIII wieku*, Toruń 2011.

Drażkowska A., *Rola obuwi w historii mody*, [w:] „Każdy krok zostawia ślad”. *Obuwie historyczne ze zbiorów Muzeum Archeologicznego w Gdańsku. Katalog wystawy*, Gdańsk 2016.

Drozdowicz J., *Symbol w działaniu. Akademickie konteksty nurtu symbolicznego w antropologii*, Poznań 2009.

Forstner D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, tłum. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, Warszawa 1990.

Frankowska-Terlecka M., „Skarbiec wiedzy” *Brunetta Latiniego jako wyraz tendencji do upowszechniania wiedzy*, Wrocław 1984.

Gawlas S., *Świadomość narodowa Jana Długosza*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1983, t. 27.

Hejnowicz Z., *Anatomia i histogeneza roślin naczyniowych*, Warszawa 1980.
Ilustrowana historia strojów. W co ubierali się ludzie, czyli moda od czasów starożytnych do XIX wieku, red. H. Kalinowska, tłum. B. Mierzejewska, Warszawa 2008.

Janicki J.J., *Symbolika kolorów szat w liturgii rzymsko-katolickiej*, [w:] *Symbolika stroju. Symbol – znak – przestanie*, red. J. Marecki, L. Rotter, Kraków 2011.

Janicki J.J., *Symbolika postaw i gestów w liturgii rzymskiej*, [w:] *Symbolika człowieka. Symbol – znak – przestanie*, red. J. Marecki, L. Rotter, Kraków 2011.

Janowski P., Prucnal D., *Koronacja I. Królewska*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. A. Szostek i inni, Lublin 2002, kol. 878.

Koczerska M., *Mentalność Jana Długosza w świetle jego twórczości*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1971, t. 15.

Kotz J., *Wzorzec przestrzeni symbolicznej i jego manifestacje*, „*Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych*” 2007, t. 3.

Kowalczyk M., *Bł. Dorota z Mąków*, Poznań 2018.

Kowalewski J., *Ludyczne cechy słowiańskiej wymiany darów we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Do, ut des – dar, pochówek, tradycja. Funeralia Lednickie – Spotkanie 7*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Poznań 2005.

Kowalska A.B., *Archeologia o średniowiecznym skórnictwie na ziemiach polskich. Zarys problematyki*, [w:] *In gremio – in praxi. Studia nad średniowiecznym skórnictwem*, red. A.B. Kowalska, B. Wywrot-Wyszkowska, Szczecin 2009.

Kowalska A.B., *In gremio – in praxi w badaniach nad wczesnośredniowieczną wytwórczością skórniczą na Pomorzu*, [w:] *In gremio – in praxi. Studia nad średniowiecznym skórnictwem*, red. A.B. Kowalska, B. Wywrot-Wyszkowska, Szczecin 2009.

Kowalska A.B., *Paradne czy codzienne. Rozwój konstrukcyjny i stylistyczny obuwia skórzanego we wczesnym średniowieczu z perspektywy źródeł archeologicznych*, „Materiały Zachodniopomorskie. Nowa Seria” 2018, t. 14.

Kowalska A.B., *Średniowieczne skórnictwo z pogranicza Wielkopolski i Pomorza w świetle znalezisk z Ujścia*, „Materiały Zachodniopomorskie” 2017, t. 13.

Kowalska B., *O jadłospisie wawelskiego potwora-smoka na podstawie „Roczników...” Jana Długosza*, [w:] *Zwierzęta w historii, literaturze i sztuce Europy*, red. S. Konarska-Zimnicka, L. Kostuch, B. Wojciechowska, Kielce 2017.

Kowalska B., *W poszukiwaniu symboliki Długoszowych „Roczników...”*, Częstochowa 2017.

Kowalska M., *Wybrana ikonografia rytuału koronacyjnego królów francuskich z dynastii Kapetyngów i Walezjuszy oraz zawarty w niej przekaz ideowy*, [w:] *Ideologia i rytuały władzy w średniowieczu. Materiały studencko-doktoranckiej konferencji naukowej. Uniwersytet Warszawski 15-16 maja 2010*, red. P. Figurski i inni, Warszawa 2011.

Kraszewski J.I., *Stara baśń – powieść z XIX w.*, oprac. W. Danek, Wrocław 1975.

Kulesz A., Nowak S., Jarzęcki K., *Relikty obuwia. Footwear relics*, [w:] *Historia kościoła św. Oswalda w Płonkowie*, t. 2, red. M. Grupa, K. Jarzęcki, W. Nowosad, Płonkowo 2018.

Labuda G., *Rozwój metod dziejopisarskich: od starożytności do współczesności*, cz. 1: *do schyłku XIX wieku*, Poznań 2003.

Lewis C.S., *Odrzucony obraz. Wprowadzenie do literatury średniowiecznej i renesansowej*, tłum. W. Ostrowski, Kraków 1995.

Lebeuf A., *Stopa bosa, stopa obuta: semantyka motywu ikonograficznego*, Kraków 2003.

Matla M., *Czechy*, Poznań 2014.

Pastoureau M., *Niebieski. Historia koloru*, tłum. M. Ochab, Warszawa 2013.

Pastuszek-Kowalska A., *Zagadnienia kostiumologiczne kroniki Jana Długosza*, Sandomierz 1998.

Pleszczyński A., *„Fetyshizm początków” w ideologii władzy czeskiego średniowiecza*, [w:] *Origines mundi, gentium et civitatum*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2001.

Polek K., *Aspekty historii gospodarczej późnośredniowiecznej Polski w dziełach Jana Długosza*, [w:] *Klasztory, miasta, zamki w życiu i twórczości Jana Długosza*, red. J. Rajman, D. Żurek, Kraków 2016.

Pomierny A., *Między polityką a rytuałem – wybór władcy i inauguracja jego rządów w świetle dzieła Brunetto Latiniego pt. „Skarbiec wiedzy”, [w:] Ideologia i rytuały władzy w średniowieczu. Materiały studencko-doktoranckiej konferencji naukowej. Uniwersytet Warszawski 15-16 maja 2010*, red. P. Figurski i inni, Warszawa 2011.

Rappaport Roy A., *Rytuał i religia w rozwoju ludzkości*, tłum. A. Musiał, T. Sikora, A. Szyjewski, Warszawa 2008.

Reymont W.S., *Pielgrzymka do Jasnej Góry*, Warszawa 1988.

Roux J.-P., *Król. Mity i symbole*, tłum. K. Marczevska, Warszawa 1998.

Rozen F., *Średniowieczne pontyfikalia biskupów Kościoła*, [w:] *Ideologia i rytuały władzy w średniowieczu. Materiały studencko-doktoranckiej konferencji naukowej. Uniwersytet Warszawski 15-16 maja 2010*, red. P. Figurski i inni, Warszawa 2011.

Rożek M., *Tajemnice insygniów królewskich*, Kraków 1985.

Rudy J., *Wino – miód pitny – ocet owocowy*, Warszawa 1948.

Samsonowicz A., *Wytwórczość skórzana w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1982.

Samsonowicz H., *O „historii prawdziwej”. Mity, legendy, podania jako źródło historyczne*, Gdańsk 1997.

Sandalium, [w:] *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 8, z. 5 (67), Kraków 2007, kol. 676.

Semkowicz A., *Krytyczny rozbiór Dziejów polskich Jana Długosza: (do roku 1384)*, Kraków 1887.

Sieradzka A., *Ikonaografia jako źródło do badań nad odzieżą i akcesoriami ze skóry w średniowiecznej Polsce. Zarys problematyki*, [w:] *In gremio – in praxi. Studia nad średniowiecznym skórnictwem*, red. A.B. Kowalska, B. Wywrot-Wyszowska, Szczecin 2009.

Sikorski D.A., *O badaniach interdyscyplinarnych w badaniach nad wczesnym średniowieczem – uwagi krytyczne*, [w:] *Mundis hominis – cywilizacja, kultura, natura*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2006.

Smoleński W., *Chodaczkowa lub zaściankowa. Obraz drobnej szlachty w Królestwie Polskim*, Kraków 2016.

Sobotka R., *Powolywanie władcy w „Rocznikach” Jana Długosza*, Warszawa 2005.

Strzelczyk J., *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*, Poznań 1998.

Suber, [w:] *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 8, z. 10(72), red. M. Rzepiela, Kraków 2014, kol. 1557.

Tyszkiewicz J., *Geografia historyczna Polski w średniowieczu. Zbiór studiów*, Warszawa 2003.

White H., *Struktura narracji historycznej*, „Studia i Szkice” 2010, t. 1.

Wiśniewski J., *Środowisko społeczne życia bł. Doroty z Mątów Wielkich (1347-1394)*, [w:] *Beata Dorothea Montoviensis, Prussiae Patrona. 40 rocznica zatwierdzenia kultu bł. Doroty z Mątów Wielkich*, red. W. Zawadzki, Kwidzyn 2017.

Zajączkowski A., *Szlachta polska-kultura i struktura*, Warszawa 1993.

Zjawisko nobilitacji i deprecjacji w języku. Słowa i teksty, red. R. Bizior, D. Suska, Częstochowa 2012.

Zowczak M., *Mit bohaterski jako opowieść o granicach ludzkich możliwości*, „Etnografia Polska” 1984, t. 28, z. 2.

Żmudzki P., *Władca i wojownicy. Narracje o wodzach, drużynie i wojnach w najdawniejszej historiografii Polski i Rusi*, Wrocław 2009.